

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до формування професійної управлінської компетентності керівника освітнього закладу. На основі аналізу наукових джерел розкривається поняття й структура професійної управлінської компетентності.

Ключові слова: компетентність, керівник освітнього закладу, професійна компетентність, професійна управлінська компетентність, професійна майстерність.

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к формированию профессиональной управленческой компетентности руководителя образовательного учреждения. В процессе анализа научных источников раскрывается сущность понятия профессиональной управленческой компетентности и его структура.

Ключевые слова: компетентность, руководитель образовательного учреждения, профессиональная компетентность, профессиональная управленческая компетентность, профессиональное мастерство.

Annotation. The article deals with the modern approaches to the education institution managers' professional competence formation. The notion of professional management competence is analyzed on the basis of the modern research in education sphere.

Key words: competence, manager of educational establishment, professional competence, professional administrative competence, professional trade.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, пов'язані з процесами глобалізації та переходом до інформаційного суспільства, впливають не лише на загальні перспективи розвитку галузі освіти, а й висувають принципово нові вимоги до всіх її структур, зокрема до керівника освітнього закладу. Саме від керівника та його професійної компетентності залежить конкурентоспроможність закладу на ринку освітніх послуг і забезпечення якості освіти. Механізми управління закладами освіти також потребують сьогодні модернізації новітніми інформаційними технологіями, інноваційним педагогічним інструментарієм та сучасним психолого-педагогічним супроводом. Отже, на часі постає питання формування та розвитку професійної управлінської компетентності керівника закладу освіти, здатного відповідати на сучасні запити суспільства в галузі освітнього

менеджменту.

Метою даної статті - проаналізувати загальні психолого-педагогічні підходи до формування професійної управлінської компетентності, визначити поняття та структуру управлінської компетентності керівника освітнього закладу.

Питання професійних галузевих компетенцій, компетентністю орієнтованої освіти в останнє десятиліття є центром уваги таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організації європейського співробітництва та розвитку, Міжнародного департаменту стандартів та ін. Розглянемо детальніше дане поняття з точки зору зарубіжних і вітчизняних експертів.

Експерти ЮНЕСКО окреслюють коло компетенцій загального порядку, які ними рекомендовано розглядати як бажаний результат освіти. Так, у доповіді міжнародної комісії з освіти XXI століття «Освіта: прихований скарб» Жак Делор, міністр освіти Франції, сформулював так звані «чотири стовпи», на яких ґрунтується освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити. Зокрема, як зазначав Жак Делор, одне з вищезазначених понять складається з того, щоб «навчитися робити, з тим щоб набути не тільки професійну кваліфікацію, а й значно ширше – компетентність, яка надає можливість долати різноманітні чисельні ситуації та працювати в групі» [1, 37].

Згідно з означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)), поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [13].

У педагогічній науці країн пострадянського простору поняття

«професійна компетентність» розглядається з різних наукових підходів: особистісно-діяльнісного (Л.Анциферова, Є.Борисова, В.Бодров, М.Молоканов, Р.Шакуров та ін.); системно-структурного, культурологічного (Т.Буякас, Д.Оборіна, А.Пятінін, В.Шадріков та ін.), акмеологічного (К.Абульханова, А.Бодальов, А.Деркач, Н.Кузьміна, Л.Лаптев та ін.) тощо.

Українські дослідження щодо поняття «професійна компетентність» свідчать про багатоаспектність підходів до його визначення та змістового наповнення. Так, наприклад, трактовка терміну «професійна компетентність» у новій розробці НАПН України «Енциклопедії освіти» тлумачиться як «інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, який відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця» [3, 722].

Сучасні дослідники В.Загвязінський, І.Зязюн, В.Кан-Калік, Ю.Кулюткін підходять до поняття «професійна компетентність» з позиції оцінної категорії, що визначає рівень розвитку здатності людини формулювати кваліфікаційні судження, вміння адекватно і відповідально приймати рішення, що приводять до раціонального розв'язання поставлених цілей.

Дослідник Б. Гершунський визнає професійну компетентність результатом розвитку особистості. На його думку, професійна компетентність виступає як динамічна категорія та є результатом цілеспрямованого впливу післядипломної педагогічної освіти, самоосвіти й розвитку педагогічного професіоналізму на рівні саморозвитку. Вона визначається рівнем власної професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її прагненням до неперервної самоосвіти й самовдосконалення, творчим ставленням до справи [10].

Вітчизняні науковці В. Олійник, Я. Болюбаш, Л. Даниленко, В. Довбищенко, І. Єрмаков, С. Клепко вважають, що професійна компетентність – це інтегрована якість особистості, що має свою структуру й дозволяє

фахівцеві у найефективніший спосіб здійснювати свою діяльність, а також сприяє його саморозвитку й самовдосконаленню як у системі післядипломної освіти, так і в процесі самоосвіти [9].

При цьому, не дивлячись на порівняно широкий спектр підходів, існує й певна єдність у розумінні проблеми професійної компетентності: вона корелює з розвитком особистості і досягненням такого рівня, що надає можливість людині продуктивно здійснювати діяльність; має значну функціональну насиченість, включаючи мотиваційно-спонукальну, гностичну, практико-операційну (технологічну), емоційно-вольову, контрольно-оцінювальну (рефлексивну), комунікативну функції.

У наукових дослідженнях останніх років поняття «компетентність» розглядається як вищий рівень професійної діяльності, що вивчається акмеологією (А. Деркач, В. Рибалка). Саме тому вчені акмеологічного напрямку дійшли висновку, що для ефективного здійснення професійної управлінської діяльності керівник освітнього закладу повинен володіти не тільки професіоналізмом діяльності, а й професіоналізмом особистості.

У психолого-акмеологічних дослідженнях професіоналізм часто ототожнюється з *майстерністю*, під якою розуміють якості особистості, набуті з досвідом, вищий рівень професійних умінь у певній галузі, досягнутий на основі гнучких навичок і творчого підходу. Очевидно, що майстерність є етапом досягнення найвищих вершин професійної досконалості особистості та основою формування професіоналізму особистості.

У цьому плані заслуговують на увагу дослідження М. Бургіна, І. Зязюна, В. Загвязінського, В. Паламарчук, М. Поташника, А. Пригожина, В. Семиченко, І. Фрумїна, Т. Шамової та інших, у яких розглядаються проблеми вдосконалення професійної майстерності керівників освітніх закладів. Ученими підкреслюється необхідність довгострокової стратегії особистих змін, головне місце в якій відводиться розвитку професійно значущих якостей, що безпосередньо наближує сучасного управлінця до творчого рівня

діяльності. Це вимагає формування емоційно-ціннісного ставлення до розвитку своїх професійних умінь засобами побудови і впровадження нової моделі їх розвитку в системі підвищення кваліфікації, орієнтації на формування здібностей до зміни своєї діяльності та її проектування.

В оволодінні майстерністю значне місце відводиться базовим (стартовим) можливостям суб'єкта – здібностям, знанням, умінням, навичкам, кваліфікації, компетентності й високій мотивації.

Як показує аналіз наукових джерел, професіоналізм керівника освітнього закладу характеризується високим рівнем професійної компетентності.

Це поняття у теорії менеджменту відображає зміст управлінської компетентності (А. Столяренко, Н. Hinterhuber, W. Pop). При цьому основний акцент робиться на функціональну грамотність як складову управлінської компетентності керівника, що розглядається як знання комплексних взаємозв'язків, цілей і результатів діяльності освітнього закладу, норм і правил управлінської діяльності, володіння технологією організації взаємодії в управлінні навчальним закладом. Таким чином, професійна управлінська компетентність визначає обсяг компетенцій, коло повноважень у сфері управлінської діяльності, тобто коло питань, в яких суб'єкт володіє пізнаннями, досвідом, що відображають соціально-професійний статус й управлінську кваліфікацію, а також певні особистісні, індивідуальні здібності для реалізації професійної діяльності.

Враховуючи зазначений доробок сучасних авторів у визначенні поняття професійної компетентності, а також складність і поліфункціональність професійної управлінської діяльності, особливості й специфіку її організації, слід підкреслити, що структура та зміст професійної компетентності керівника освітнього закладу включає не тільки рівень професійних знань, а й систему професійних якостей. Вони є важливою основою особистісно-професійного зростання керівників та їх професійного успіху.

На основі проведеного аналізу джерел з питань компетентнісного підходу можна зазначити, що професійна управлінська компетентність у сучасній науці розглядається як сукупність особистісних якостей та здібностей суб'єкта управління, його професійні знання, компетенції та досвід, що дають змогу брати участь у прийнятті ефективних рішень й успішно здійснювати управління педагогічним колективом, учнями, студентами, слухачами, установою.

Характерними ознаками компетентності є постійна зміна; орієнтованість на майбутнє; вміння здійснювати вибір, виходячи із знань про себе в конкретній ситуації; мотивація безперервної самоосвітньої діяльності [11].

Зазначимо, що важливою рисою професійної управлінської компетентності є підвищення ролі суб'єкта управління в умовах змін, що відбуваються в закладі, його здатність змінювати, удосконалювати заклад у процесі розвитку; вміння глибоко аналізувати події, що відбуваються в ньому, долати труднощі і протиріччя в організації діяльності. При цьому набуває важливого значення рефлексивна компетентність, як складова професійної компетентності, що дозволяє досягти максимально ефективних результатів у розвитку професійних умінь і здібностей, здійсненні рефлексивних процесів у діяльності [2; 7].

Дослідники Л. Даниленко, Л. Карамушка вбачають у професійній компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу сукупність необхідних для ефективної професійної діяльності систематичних науково-філософських, суспільно-політичних, психолого-педагогічних, предметних та соціально-функціональних знань і умінь, відповідних особистісних якостей. Відповідно авторами визначені такі компоненти професійної компетентності керівника ЗНЗ:

- *знання*, необхідні для педагогічної спеціальності або посади;
- *уміння і навички*, необхідні для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків;

- *професійні, ділові та особистісно значущі якості*, що сприяють всебічній реалізації власних сил, здібностей і можливостей у процесі виконання функціонально-посадових обов'язків;

- *загальна культура*, необхідна для формування гуманістичного світогляду, визначення духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості;

- *мотивація професійної діяльності* [8].

Професійну компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу В. Маслов розглядає як систему теоретико-методологічних, нормативних положень, наукових знань, організаційно-методичних і технологічних умінь, необхідних особистості для виконання посадово-функціональних обов'язків, а також відповідні моральні й психологічні якості. З цих позицій дослідник кожен функцію управлінської діяльності керівника ЗНЗ визначає певним обсягом знань та класифікує таким чином: методологічні, нормативні, загальнотеоретичні (психолого-педагогічні), організаційно-методичні, конкретно-посадові [6].

Т. Сорочан вбачає змістову сутність професіоналізму управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу у таких компетенціях:

- *функціональна* компетенція, що полягає у відтворенні традиційного для школи управлінського циклу та володінні вміннями здійснювати управлінські функції;

- *соціально-педагогічна* компетенція, що полягає в управлінні школою як соціальною системою;

- *соціально-економічна* компетенція, що полягає в управлінні школою в умовах ринкових відносин, оволодінні менеджментом і маркетингом в освіті;

- *інноваційна* компетенція, що полягає у спрямованості на розвиток педагогічної системи школи шляхом опанування інновацій;

- *фасилітативна* компетенція, що полягає у спрямуванні творчої діяльності педагогів на створення оригінальної освітньої практики [10].

На думку Є. Павлютенкова, до структури професійної компетентності відносяться: *мотиваційно-цільовий, операційно-технологічний й рефлексивно-оцінювальний компоненти*. У свою чергу, кожен з цих компонентів є теж системою, до якої входять інші елементи. Наприклад, до мотиваційно-цільового компоненту професійної компетентності директора школи дослідник відносить: зовнішні й внутрішні мотиви (соціальні, психологічні), а також професійні цінності, цілі діяльності та ін. [12]

Обстоюючи позиції філософської тріади «загальне – особливе – одиничне» Л. Луценко розглядає компетентнісну модель управлінської діяльності директора школи як поєднання трьох блоків компетенцій, а саме:

- *загальноосвітній блок* - компетенції, що реалізуються як у процесі життєдіяльності, так і в професійній діяльності керівника: соціальні, ціннісно-змістові, валеологічна, когнітивна, операційно-технологічна, комунікативно-етична, в рамках якої розглядаються й професійно значущі особисті якості директора школи;
- *загальноуправлінський блок* - процесуальні дії директора школи як компетенції: педагогічний аналіз (зовнішньої та внутрішньошкільної інформації), цілепокладання (прогнозування), прийняття управлінського рішення (планування як окремий випадок прийняття управлінського рішення), організація (регулювання й коригування), контроль (як елемент налагодження зворотного зв'язку, отримання інформації);
- *управлінсько-педагогічний блок* - управлінсько-змістові функції (функції-завдання) як ключові професійні компетенції: соціально-педагогічні, юридично-правові, організаційно-педагогічні, дослідницькі (інноваційні), фінансово-господарські, соціально-психологічні, педагогічні [5]. Теоретичне і практичне значення даної моделі дослідник розуміє як основу для моделювання процесу підвищення компетентності керівника навчального закладу, трансформуючи її у педагогічні цілі, зміст, форми, методи й критерії цього процесу.

Висновки. У результаті проведеного аналізу наукових джерел

виявлено, що професійна управлінська компетентність у сучасній науці розглядається як сукупність особистісних якостей і здібностей суб'єкта управління, його професійні знання, компетенції та досвід, що дають змогу брати участь у виробленні та прийнятті ефективних рішень й успішно здійснювати управління педагогічним колективом, учнями, студентами, слухачами, установою.

Слід визначити, що характерними ознаками професійної управлінської компетентності є постійна зміна, орієнтація на майбутнє, уміння здійснювати вибір, виходячи із знання себе в конкретній ситуації; мотивація безперервної самоосвітньої діяльності. Професійні якості і різні види компетентності, що входять до структури професійної управлінської компетентності, становлять основу особистісно-професійного зростання керівників і їх професійного успіху.

Професійна управлінська компетентність є результатом цілеспрямованого впливу післядипломної педагогічної освіти, самоосвіти й розвитку професіоналізму на рівні саморозвитку.

Різноманітні тлумачення самого поняття професійної управлінської компетентності та його змістове наповнення, що існує останні десятиліття на теренах системи управління освітою, свідчать про багатоаспектне психолого-педагогічне підґрунтя даного поняття. Саме тому воно потребує детального аналізу й розробки механізмів формування.

Варто також зазначити, що проблема формування професійної управлінської компетентності керівника освітнього закладу вивчалась дослідниками здебільшого у контексті загальноосвітнього навчального закладу, що певним чином обмежило можливості створення ефективних механізмів формування компетентностей керівників ВНЗ. Вважаємо, що означена проблема на сучасному етапі потребує детального аналізу, узагальнення, класифікації та характеристики щодо створення наукового супроводу й розробки механізмів і моделей формування

Література

1. Делор Ж. Образование: сокровитное сокровище / Ж. Делор. – UNESCO, 1996.
1. Деркач А. А. Профессиональное самосознание руководителей образовательных учреждений: теория, методология, практика / А. А. Деркач, О. В. Москаленко. – М. : РАГС, 1999. – 578 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Луценко Л. И. Компетентностная модель повышения квалификации директора школы / Л. И. Луценко // Педагогика. – 2005. - № 3. – С. 61-68.
5. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. - № 2. – С. 63-66.
6. Нелюбов С. А. Динамика профессионального становления руководителя образовательного учреждения [Электронный ресурс] / С. А. Нелюбов. // Интерактивное образование. – 2006. – №6-7. – Режим доступа до журн. : <http://www.nios.ru/io/releases.php?num=06&div=09&art=01>.
7. Освітній менеджмент : навч. посіб. / За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К. : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
8. Система педагогічної освіти та педагогічних інновацій: зб. наук. пр. - Київ - Полтава, 2002. – 101 с.
9. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності : теорія та практика: монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
10. Шпакина И. Г. Развитие компетентности руководителей школ в вопросах управления персоналом в муниципальной системе образования: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. Г. Шпакина. – Омск: 2007. – 24 с.
11. Яструбова В. Професійна компетентність директора сільської загальноосвітньої школи / В. Яструбова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2007. - № 1-2. – С. 188-191.
12. Spector, J. Michael-de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. – p. 1.